

SAAREMAA JALA-LIITELISTEST KOHANIMEDEST

Enn Koit

Eesti keele kateeder

Saaremaal on 9 *jala*-liitelist kohanime ja mõned sellised, milles praegu on *ja*- või *la*-sufiks või puuduvad mõlemad, kuid varem on esinenud *jala*. Kõnealune liide võib olla kujunenud 1) apellatiivi *jalg* omastava käände alusel; 2) agentnoomeni sufiksile *ja* kohta märkiva *la*-liite lisamisega; 3) sufiksile *ja* ning *la* ühendamise teel.¹

jala esinemine kohanimeses hakkab ulatuslikumalt kajastuma alles 16. ja 17. sajandi kirjapanekutes. Selle nähtuse põhjuseks ei ole siiski vastavaliiteliste nimede puudumine varasemal perioodil, vaid omaaegne ortograafia ei anna sõna häälikulist koosseisu kuigi täpselt edasi. Võib seepärast arvata, et näit. *Waldele* hääldati *valbijala, mitte aga *Valtala, nagu on oletanud L. Kettunen.² Järgsilpides on *ja* enamasti märgitud *e* või ka *i* abil (*Ohtja* — *Ochtes*, ka *Ochtis*; *Säädja* — *Sete* jm.). Samasugust märkimisviisi kasutab ka LCD (*Haljala* — *Halela*).

Järgnevas ülevaates peatutakse *jala*-liiteliste kohanime moneidel etümoloogiaprobleemidel.

1. *Anijala* (*anijala*), küla Kaarmal. Varasematest variantidest esitatagu järgmised: 1645 *Hanjelle* (RAKA 1:2:947, 61)³; 1654 *Hanny Jalg* (1:2:947,139); 1670 *Hanjalcck* (1862:1:10,12); 1667 *Hanniell* (310:1:427,34); 1676 *Hannigalla* (1192:1:111,6); 1689 *Hannijälla* (1291:2:1,1); 1690 *Hannigall* (1730:1:137,1); 1700 *Hanniala* (3151:2:1,8); 1709 *Hannigalli*

¹ H. Ojansuu, Suomalaista paikannimituskimusta, Turku 1920, lk. 52. Vrd. ka L. Hakulinen, Suomen kielen rakenne ja kehitys, II korjattu painos, Helsinki 1961, lk. 116 jj.

² J. Kettunen, Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen, Helsinki 1955, lk. 51.

³ RAKA — ENSV TA Riiklik Ajaloo Keskarhiiv, numbrid järjekorras märgivad fondi, nimistut, säilitusüksust ja lehte. Edaspidi esitatakse ainult numbrilised kohaviidad.

(310 : 1 : 433,12); 1771 *Hanjalla* (11 : 1 : 592,12); 1789 *Anjala* (311 : 1 : 1028,133).

16. sajandil, kui Anijalga asutati mõis, kandis praeguse küla nime poole adramaa suurune veskitalu, mille juurde kuulus veel 1 üksjalakoht.⁴ *Hani*-tüvelistest nimedest toodagu veel *Anija* (Harju raj.) ja *Hanila* (Haapsalu raj.). Etümoloogiliselt näivad kõik kolm tüve sama algupära olevat. *Anija* esineb juba LCD-s (Hannæus, *ja* < *jōe). *Hanila* esmakordne kirjaanek pärineb 1224. aastast: *Hanhele*.⁵ Eespool märgitud ortograafilisi iseärasusi arvestades võime oletada, et tegemist on *jala*-liitelise sõnaga. Kahjuks puuduvad Saaremaa *Anijala* kohta 16. sajandist varasemasse aega ulatuvad variandid. Kuid on ilmne, et kõigi esitatud nimede aluseks on sõna *hani*⁶, mis on veel 18. saj. algul isikunimena kasutusel: *Seppa Hanij* (1291 : 2 : 1,107); *Kesla Hany Eva* (1291 : 2 : 1,106).

Struktuuri poolest on *Anijala* kõrvutatav Edela-Soome *Anijalaga* (1477 *Aniala*, 1552 *Anijala*⁷). Saaremaa ja Edela-Soome suhete põhjal võiks eeldada, et soome nimi on saaremaise algupäraga. Probleem kerkib seoses sõnaalgulise *h*-ga, sest *Ani* ja *Hani* pidid sel ajal olema erinevad sõnad, kui veel hääldati *h*-d sõna algul. Saaremaalgi on kohanimesid, milles esineb *Ani*, näit. 1642 *Aniste Hanß* (1 : 2 : 947,27). Võimalik, et soome *Anjala* hääldest ja ortograafiat on mõjustanud nimesari *Ano*, *Ania*, *Anottu*.⁸

2. *Antsjala* (*antsjala*), pere Kaarmal. 1789 *Hansialla* (311 : 1 : 102,82); 1790 *Hansjalla* (311 : 1 : 614,10).

Antsi on teatavasti vana läänemeresoome isikunimi. Saaremaal esineb see peale käsitletud toponüümi veel endise kihelkonna *Anseküla* nimes, mida kohalik rahvas hääldeb *ānsicūla*, Kaarmal on *Ansi* küla.

3. *Ardla* (*arpla*), küla Pöidel. 1234 *Horele*⁹, 1461 *Hardell* (1862 : 3 : 27,1); 1561 *Hordele*, *Hardele*¹⁰; 1627, 1630 *Herdell*, *Haridall*, *Hardiall*, *Karridall*¹¹; 1644 *Hardel* (1 : 2 : 950,25); 1645 *Hardiall* (1 : 2 : 947,45); *Hardjall* (311 : 1 : 92,284); 1786 *Hardjalla* (311 : 1 : 1047,214).

Horele on Saaremaa muistse kihelkonna nimetus, hilisem *Pöide*. Nime variantide võrdlemisel tuleb kõigepealt selgitada hää-

⁴ Saaremaa, maateaduslik, majanduslik ja ajalooline kirjeldus, Tartu 1934, lk. 503.

⁵ E. Bonnel, Russisch-Liwländische Chronographie. St. Petersburg 1862 lk. 42.

⁶ L. Kettunen, *op. cit.*, lk. 42, 87.

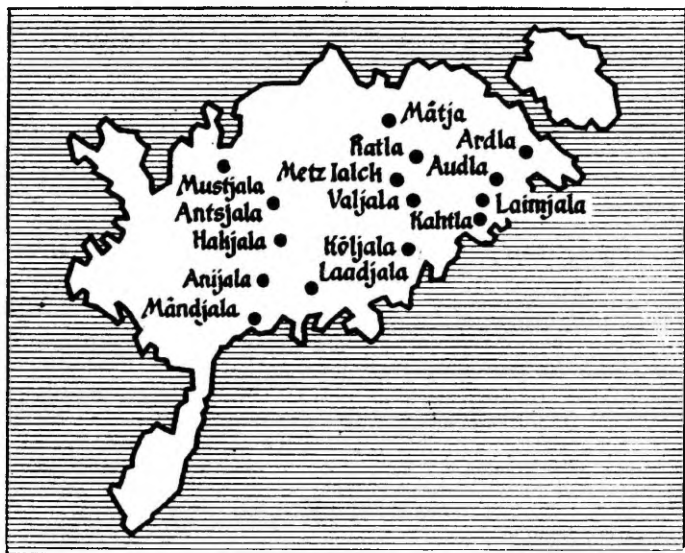
⁷ G. Hansen, Nylands Ortnamn I, Helsingfors 1920, lk. 3.

⁸ V. Nissilä, Vuoksen paikannimistö, Helsinki 1939, lk. 333.

⁹ Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten I, Reval 1853, dok. nr. 139.

¹⁰ Saaremaa, lk. 698 jj.

¹¹ E. Blumfeldt, Jooni taaniaegse Saaremaa agraarajaloost. — Ajalooline Ajakiri 1931, lk. 26.

likulised erinevused, nimelt esimese silbi $o \sim a$, samuti d hilisemates teisendites. Et vanades käsikirjades on a , e ja o sageli väga sarnaselt märgitud, on võimalik, et o tegelikult a -d tähistab; d aga peab olema juba nime algvariandis esinenud, sest tema tekimine ka siirdehäälikuna pole võimalik. Teiselt poolt on mõeldav *Hor*-i asendamine *Hard*-iga. Nii *Hore* kui ka *Hardo*¹² on esinenud isikunimedena. Kärjalal kannab praegu üks küla *Oremäe* nime; 1526. a. pärinevas läänistusürikus mainitakse külanimena *Horendal* Valjalas.¹³

4. *Audla* (*aùdla*), küla Pöidel, 1453 *Hauküll*¹⁴, 1464 *Hauküll* (310 : 1 : 540,3); 1561 *Howkulla*¹⁵, 1633 *Hawkill* (1862 : 3 : 58,14); 1681 *Hauckel* (3138 : 2 : 1,35) 1704 *Haukill* (308 : A1 : 6); 1741 *Haukjala* (3133 : 2 : 1,81), 1760 *Haudjala* (3133 : 2 : 1,95), 1786 *Audla* (311 : 1 : 1047,282).

Kohanimena või selle osana esineb *Hau*-, *Au*- Saaremaal suhteliselt sagedasti. Kaa *Aula*, 1408 *Hawel* (310 : 1 : 435,13); Khk 1791 *Hautaggune Maa* (311 : 1 : 668,7), Pöi 1778 *Haupa Nieth* (2072 : 3 : 388), milles *-pa* < ? *-pea*. Enamikus sellistest nimedest

¹² L. Kettunen, *op. cit.*, lk. 52.

Vrd. ka J. W. L. Luce, *Wahrheit und Muthmaßung*, *Beytrag zur ältesten Geschichte der Insel Oesel*, Pernau 1827, lk. 132.

¹³ Saaremaa, lk. 733.

¹⁴ Urkundenbuch XI, dok. nr. 300.

¹⁵ Saaremaa, lk. 700.

esineb aga ka *d*-element, mis vihjab sõnale *haud*. Khk 1797 *Haume Poeld*, *Haume Nied*, ka *Haude Nied*, kuid *Haudme Rand* (2072 : 3 : 57); neis *-me* < *-mäe*. Nimega *Haupa* võiks kõrvutada Khk *Audabe* (2072 : 3 : 74). Ülesaaremaaliselt on levinud *Auda-*, *Aude-* nimed. Khk 1825 *Auda Kopli efsine* (311 : 1 : 1038,291); *Aude Poeld* (2072 : 3 : 56); Kaa 1789 *Aude Augo Welly* (311 : 1 : 1028,68); Mus 1800 *Aude Saat* (311 : 1 : 1035,9); Praeguse *Auküla* nimetus Haljalas on L C D-s *Haudis*, 1306 *Haudes*, 1459 *Hawdes*, 1672 *Hauküla*, 1744 *Auküll*.¹⁶

Veel tuleks lähtevormina arvesse nimi *Hauka* (*haugas* : *hauka*), mis 17. ja 18. saj. on Saaremaal tavaline perenimi, kuid mida hiljem vormilt on mõjustanud apellatiiv *auk*. Toodagu mainitud nime esinemise kohta mõned näited. 1645 Krj. *Haukapex Michell* (1 : 2 : 947,274); Kaa 17. saj. II pool *Haukfou* (310 : 1 : 222,15); 1789 *Aucksaere allune Soo* (311 : 1 : 1028,68); Khk 1825 *Aukmetsa Maa* (311 : 1 : 1038,111); Mus 1731 *Sandla Aucko Matz*. (311 : 1 : 89,774); Ans 1791 *Auge allone Pöid* (311 : 1 : 567,37); *Auck Pöllud* (311 : 1 : 564,21). Isikunimena on *Auk* käibel veel 17. saj. *Jürna Auko Tochter Ann* (1192 : 1 : 11,144). Foneetiliselt on *Hauka* + *küla* (*Haukküla*, *Hauküla*) ootuspärane. *Hauta* ja *küla* ühendamisel oleks pidanud *t* säilima (vrd. näit. *Hathküll*). Kõike eespool öeldut arvestades oleks õigustatud *Audla* tüve sidumine nimega *Hauka*. *Hauk* ~ *Haud* on põhjendatud, sest kummalgi juhul on tegemist häälikuliselt koosseisult ja tähenduseltki lähedaste sõnadega.

küla > *jala* näib olevat toimunud vokaali muutuse tagajärjel, seega siis *ü* > *i* ~ *e*, mille ühe põhjusena tuleb arvesse sõna tähenduse tuhmumine. Tekkisid vormid **aukila* ~ **aukela*, millest selgesti eraldati *auk* ning *jala*-sufiksit meenutav **ila* ~ **ela* asendati vastava liitega. Hiljem on silp *ja* kadunud ja niiviisi kujunenud praegune *Audla*.

5. *H a k j a l a* (*akjala*), küla Kaarmal. 1453 *Hathkull*¹⁷; 1546 *Hackial* (310 : 1 : 427,22); 1617 *Hakiäll*¹⁸; 1645 *Hakiäll* (1 : 2 : 947,242); 17. saj. II pool *Hakjalk* (310 : 1 : 222,13); 1680 *Hackial* (1192 : 1 : 11,25); 1750 *Hackjäll* (311 : 1 : 92,1316).

Hathkull on vakuse nimetus, mis anti ühe vakusesse kuuluva küla järgi. Taani ajal jaotati kõnealune vakus kaheks ja kummassegi kuulus osa *Hakjala* külast.

Vaatlusaluse kohanime tänapäeva esinemust arvestades on teda võimalik tähenduse alusel ühendada üldnimega *hakkjalg* 'püsti asetatud viljavihkude hunnik' (ÖS). L. Kettunen ongi niisuguse seletuse esitanud.¹⁹ Kuidas aga on *Hathkull*-ist saadud

¹⁶ L. Kettunen, *op. cit.*, lk. 291.

¹⁷ Urkundenbuch XI, dok. nr. 300.

¹⁸ E. Blumfeldt, Jooni taaniaegse Saaremaa agraarajaloost, lk. 21.

¹⁹ L. Kettunen, *op. cit.*, lk. 52.

Hakjala? Ate, Aty, Atti, Hath, Hattu on vanad isikunimed.²⁰ *Hathkull*-i muutumisel *Hakjala*-ks peab arvestama järgmisi põhjusi: 1) *Hath* kadus nimepruugist ja enam ei käsitatud teda isikunimena ka kohanimedes, sõna nagu kaotas oma tähenduse; 2) kui sõnal puudub kindlat vormi eeldav, kõnelejatele arusaadav tähendus, võib häälikute kvaliteedis toimuda märgatavaid muutusi; 3) ligilähedane sarnasus mingi üldnimega (kõnealusel juhul *hakkjalg*) on kohanime muutumise põhjuseks rahvaetümoloogia alusel. Silmas pidades teiste sama konstruktsiooniga kohanimede muutmist (*Haukela* < *Haukjala*), on kõigiti ootuspärane ja võimalik *Hatkela* > *Hakjala*. Tundmata sõna on omandanud kindla tähenduse ja seega ka püsiva vormi.

6. *Kahtla* (*kaht'la*), küla ja endise mõisa nimetus Pöidel. 1453 *Cachtel*²¹; 1627 *Kachtiall*²²; 1644 *Kachtial* (1 : 2 : 950,25); 1683 *Kachtjalgk* (3138 : 2 : 1,82); 1682 *Kachtjallaft* (3138 : 2 : 1,82); 1683 *Kachtigallaft* (3138 : 2 : 1,36); 1692 *Kachtjalle* (3138 : 2 : 1,127); 1698 *Kacteal* (308 : 2 : 337); 1708 *Kachtjall* (1192 : 1 : 502,35); 1782 *Kachtla*.²³

Samatüveline kohanimi esineb veel Kihelkonnal: *Kahti* pere ja *Kahti* mets. 1645 *Kacthi* (1 : 2 : 947,163); 1795 *Soeba Kachte Metz* (2072 : 3 : 71).

Etümoloogiliselt kuuluvad tõenäoliselt samasse sarja laialt levinud *Kah*-tüvelised nimed. Esitatagu nendest mõned 17. ja 18. saj. pärinevad näited: Vee *Tanfe Kahha Koppel* (311 : 1 : 723,52); Kaa *Kahe Adam* (311 : 1 : 93,1485); Khk *Kahhi Pert* (3134 : 3 : 1,161); Pha *Kahama Hindrich* (1 : 2 : 947,251); Mus *Kahheste Hain* (3135 : 2 : 1,18) *Kahiste Risti Thomas* (311 : 1 : 92,498). *kahi* tähendab teatavasti 'jooki', saarte murdes aga 'musta värvi'.

Kahtla alusvorm eeldab isikunime *Kahtija*. *Kahti*, mis tuletuslikult võib olla agentnoomen: *Kahti* < *kahtja*. (Vrd. *Wied kahtma* 2) 'färben', *kahtja*, 'Färber'.)

7. *Kõljala* (*kõljala*), küla ja endine mõis Pühas.

1453 *Koldel*²⁴, 1594 *Koldigell* (1862 : 1 : 273,1); 1614 *Koldell* (1416 : 1 : 134,65); 1617 *Köldiall*, *Köldiell*²⁵; 1644 *Koldiel* (1 : 2 : 950,25); 1683 *Colljal* (3138 : 2 : 1,36); 1695 *Köldjall* (968 : 1 : 1^a, 96); 1696 *Köllgalle Külla* (311 : 1 : 697,1).

²⁰ Vrd. näit. V. Kiparsky, Ostseefinnische Personennamen aus lett-ländischen Sammlungen. — OES Aastaraamat 1936, lk. 247. H. Ojansuu, *op. cit.*, lk. 68.

²¹ Urkundenbuch, dok. nr. 300.

²² E. Blumfeldt, Jooni taaniaegse Saaremaa agraarajaloost, lk. 26.

²³ A. W. Hupeel, Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland, III Band, Riga 1782, lk. 376.

²⁴ Urkundenbuch, dok. nr. 300.

²⁵ E. Blumfeldt, Jooni taaniaegse Saaremaa agraarajaloost, lk. 21.

Kohanime aluseks näib olevat isikunimi *Kõldi, Kõldu*.²⁶ *Kõldu*-nimeline koht on Haljalas, Rõuges on *Keldu* talu, varem kirjutatud *Kõldo*.²⁷

8. *Laadjala (lâdjala)*, küla ja endine mõis Kaarmal. 1522 *Laudel*²⁸; 1546 *Laudel*²⁹; 1617 *Ladiell*³⁰; 1645 *Ladiell* (1 : 2 : : 947,212) 1745 *Laudja isfand* (3151 : 2 : 1,49); 1758 *Ladjall* (1730 : : 1 : 58,82); 1789 *Laadjalla* (311 : 1 : 1028,74).

L. Kettunen peab *Laadjala* tuletamist võimalikuks verbi *laadima* tegijanimest, lisades võrdluseks Sõrve külanime *Laadla* ja soome perekonnanime *Laati*.³¹ Toponüümi varasemad vormid eeldavad siiski teist lähtekohta. Nagu näha, tuleneb *Laadjala* sõnast *laud*. Vastavate nimede esinemist jälgides jõuame järeldusele, et *laud*-tuletised on olnud käibel isikunimedena, muidu ei oleks põhjendatud nende laialdane levik. Kär 1702 *Lauua Metz* (311 : 1 : 668,41); Ans 1791 *Laudi Niete Pöld* (311 : 1 : 567,4); Jäm 1790 *Laudisfe Peld* (311 : 1 : 563,29); 1791 *Laudusfe Metz* (2072 : : 3 : 9). Kuusalus on *Laudissalu* talu. Sama algupära on vahest ka muistne isikunimi *Lautze*, mis ka Saaremaa toponüümikas on esindatud. Põi 1731 *Lautzille* (311 : 1 : 89,185); *Lautze Peld* (2072 : 3 : : 135); Kär 1789 *Lautze Heunamaa*.

9. *Laimjala (laimjala ~ laimela)*, endine vald, mõis, asundus Põidel. 1617 *Laydmel*³²; 1644 *Laydmel* (1 : 2 : 950,25); 1685 *Laimial* (3138 : 2 : 1,89).

L. Kettunen ühendab nime sõnadega *laim, laimama, laimima*.³³ Et ei ole arvestatud *laid*-tüve, ei saa mainitud tuletamist õigeaks pidada. Nime esimene osa seostub sõnaga *laid*. Et *jala (la)* liitub tavaliselt isikunimele, on ootuspärane, et ka vaadeldava kohanime tüvena esineb isikunimi.³⁴ (Vrd. ka vana-saksa *Laido, Leidfrid*.³⁵) *laid*-tüvelisi toponüüme leidub kogu Saaremaal. Põi 1731 *Laidofe Jürgen* (311 : 1 : 89,137); 1786 *Laidima* (311 : 1 : : 1047,324); VII 17. saj. II pool *Laide Mart* (310 : 1 : 222,23), 1787 *Risti Laido Nasfu* (311 : 1 : 730,18) jt. LCD-s on *Laidusce*, hiljem *Laokülla*.

Kust aga pärineb *m* analüüsitava nimes? Muistsete isikunimede hulgas on selliseid, mis muutuvad nagu *ase* või *liige*, näit.

²⁶ L. Kettunen, *op. cit.*, lk. 20, 50.

²⁷ E. Varep, C. G. Rükkeri Liivimaa spetsiaalkaardist 1839. aastal, Tallinn 1957, lk. 61.

²⁸ E. Blumfeldt, Saare-Lääne piiskopkonna visitatsiooniprotokolle aastast 1519—1522. — Ajalooline Ajakiri 1933, lk. 162.

²⁹ Ehst- und Livländische Brieflade, I Theil, I Band, Reval 1856, dok. nr. 1273.

³⁰ E. Blumfeldt, Jooni taaniaegse Saaremaa agraarajaloost, lk. 21.

³¹ L. Kettunen, *op. cit.*, lk. 54.

³² E. Blumfeldt, Jooni taaniaegse Saaremaa agraarajaloost, lk. 26.

³³ L. Kettunen, *op. cit.*, lk. 53.

³⁴ L. Kettunen, *op. cit.*, lk. 93.

³⁵ E. Förstemann, Altdeutsches Namenbuch II Band, Bonn 1912, vg. 9.

*Asse, Aseme; Haße, Haseme; Vychte, Vichtemas; Virthe, Virtheme*³⁶, *Vyree*³⁷, *Vyrumé*³⁸. Nime *Jootu* genitiiv on Saaremaal *me-line*; *Jootu* : *Jootme* (Pöi 1816 *Erma Ingel, Jotmes Tochter*). On võimalik, et ka *Laide* on kuulunud samasse tüüpi. Otsene tõestusmaterjal *Laide* : *Laidme* üldise esinemuse kohta puudub, aga mõnes *Laima*-nimes võiks see lähtekoht kõne alla tulla. Karjas on olnud *Laima Nieth* (311 : 1 : 626,4); Sõrves *Laima Heinama* (311 : 1 : 1023,139); *Laimas Welly* (311 : 1 : 569,14). (*Laima* < ? *Laidme*, *Laimas* < ? *Laidmeste*.)

10. [Metsjala], endine küla Valjalas.

1541 *Metz Ialck* (310 : 1 : 572,18), 1612 *Metziall* (1862 : 3 : 47,3), 1681 *Metzialift* (3138 : 2 : 1,1), 1683 *Metzialli* (3138 : 2 : 1,1), 1697 *Metzjalla* (3138 : 2 : 1,10), 1704 *Metzjala* (3138 : 2 : 1,125).

Kõnealusel kohanimel on *jala* tõenäoliselt sõna *jalg* genitiiv, sest esineb selliseid nimesid, milles *jalg* on märkinud 'maa-ala', näit. Sõrves 18. saj. *Sinni Põllu Jalg, Masfe Põllu Jalg*. Mis puutub *Metz Ialck*-küla asukohasse, siis teose «Saaremaa» järgi paikneb ta Pühas. 18. saj. lõpust pärineval kaardil (2072 : 3 : 243—1) aga Valjalas.

11. Mustjala (*muštjala*), endise kihelkonna nimetus.

1453 *Mustell*³⁹, 1522 *Mustell*⁴⁰, 1645 *Mustell* (1 : 2 : 950,13). L. Kettunen peab võimalikuks tuletada nime apellatiivist *mustjalg*, mis on olnud ka isikunimeks.⁴¹ Arvestades aga teiste sama konstruktsiooniga kohanimed ortograafiat (*Koldel, Laudel, Woldel*), puudub meil alus selle oletuse tõestamiseks.

12. Mändjala (*mändjala*), küla Kaarmal.

Nimi puudub ürikutes, selle asemel esineb 1645 *Mende Ninna* (1 : 2 : 947,185); 1700 *Mendinenna* (1291 : 2 : 1,46); 1726 *Mendina* (3130 : 2 : 1,2); 1799 *Mendina* (3132 : 2 : 3,663); 1833 *Mändina* (3130 : 2 : 3,258); 3-verstasel kaardil Меньдина.

Nime *Mändina* kujunemine on ilmne. Mis puutub praegusesse *Mändjalasse*, siis on usutav, et *Mändina* kõrval tekkis variant *Mändila, millest arenes *Mändjala*.

13. Mätja (*mätja*), küla Karjas.

1555 *Mettel* (1862 : 3 : 37,4); 1617 *Mettill, Mettialg*⁴², 1639 *Mættiln* (1200 : 1 : 236,1); 1644 *Metküll* (1 : 2 : 950,25); 1645 *Met-tialg* (1 : 2 : 947,43); 1682 *Metial* (1862 : 3 : 70,47); 1690 *Mettijal*

³⁶ E. Stoebeke, Die alten ostseefinnischen Personennamen im Rahmen eines urfinnischen Namensystems, Hamburg 1964, (nimeloetelu).

³⁷ E. Blese, Latviešu personu vārdu un uzvārdu studijas I, Rīga 1929, lk. 320.

³⁸ Sealsamas, lk. 126.

³⁹ Urkundenbuch XI, dok. nr. 300.

⁴⁰ E. Blumfeldt, Saare-Lääne piiskopkonna visitatsiooniprotokolle, lk. 123.

⁴¹ L. Kettunen, *op. cit.*, lk. 50.

⁴² E. Blumfeldt, Jooni taaniaegse Saaremaa agraarajaloost, lk. 21.

(3138 : 2 : 1,85); 1696 *Mettakülla* (3136 : 2 : 7,41); 1717 *Mettjall* (310 : 1 : 407,56); 1731 *Metja* (311 : 1 : 89,258).

Kuigi kõnealuse kohanime üksikud vormid meenutavad apella-tiivi *mätas*, on etümologiseerimisel vahest põhjendatum lähtuda muistsest isikunimest *Mete*, *Methe*, *Mety*; *Mette Melepeuwer*.⁴³

14. *Ratla* (*ra'tla*), küla Karjas.

1431 *Rattela* (310 : 1 : 572,27); 1444 *Ratil* 44; 1551 *Ratialck* (310 : 1 : 572,17); 1561 *Ratkül* (3101 : 302,2); 1564 *Rattküll* (310 : 1 : 423,64); 1680 *Rattijalck* (3138 : 2 : 1,82); 1715 *Rattjalle* (310 : 1 : 572,2); 1746 *Ratjalla* (3133 : 2 : 1,107).

Rat-tüvelised kohanimed on võrdlemisi laialdaselt levinud. Kär 1653 *Ratpex*, heinamaa nimetus, *pex* 'pääkses, oos' (310 : 1 : 222,12); Sörves 18. saj. lõpul *Rattes Niet* (2072 : 3 : 9), *Ratto Rand* (2072 : 3 : 16). E. Blese esitatud nimede hulgas on *Ratilly*.⁴⁵ Ka Edela-Soomes esineb samatüveline kohanimi: *Ratela* (1548 *Ratila*, 1556 *Rathila*, 1589 *Rattila*)⁴⁶.

L. Kettunen peab võimalikuks tuletada nime sõnast *rait* : *raidu* 'gross, kolossal, Koloss'.⁴⁷ Sõnade esimese silbi vokalisismi erinevus teeb nende identsuse küsitavaks. Arvatavasti on koha-nime tüveks isikunimi *Rate*, *Rati* (vrd. ka vana-taani *Ratha*, *Rathi*)⁴⁸.

15. *Valjala* (*valjala*), endine kihelkond ja vald, praegune külanõukogu.

1227 *Waldia*⁴⁹, 1234 *Valdele*⁵⁰, 1522 *Woldell*⁵¹, 1782 *Waljalg oder Waljala kihelkond*.⁵² Lisatagu veel, et ka Kuramaal on esi-nenud kohanimi *Valjala*: 1397 *Waldyal*.⁵³ Vaadeldud kohanime tüveks on isikunimi *Valde*⁵⁴, *Valdi*.

Nagu esitatud ülevaatest võib järeldada, on Saaremaa *jala*-liitelistes kohanimedes sufiks erineval viisil kujunenud. Mõnes nimes tuleneb ta otseselt sõnast *jalg* (*Hakjala*, ? *Metsjala*), osalt

⁴³ E. Blese, *op. cit.*, lk. 209.

⁴⁴ Saaremaa, lk. 539.

⁴⁵ E. Blese, *op. cit.*, lk. 305.

⁴⁶ G. Hansen, *Nylands Ortnamn III*, Helsingfors 1924, lk. 872.

⁴⁷ L. Kettunen, *op. cit.*, lk. 50.

⁴⁸ O. Nielsen, *Olddanske Personnavne*, Kjøbenhavn 1883, lk. 74.

⁴⁹ *Origines Livoniae sacrae et civilis, sev Chronicon Livonicum vetus*, bearbeitet von A. Hansen, Dorpat 1849, lk. 308.

⁵⁰ *Urkundenbuch I*, dok. nr. 139.

⁵¹ E. Blumfeldt, *Saare-Lääne piiskopkonna visitatsiooniprotokolle*, lk. 164.

⁵² A. W. Hupel, *Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland III*, Riga 1782, lk. 383.

⁵³ P. Johansen, *Kurlands Bewohner zu Anfang der historischen Zeit. Baltische Lande, I Band*, Leipzig 1939, lk. 297.

⁵⁴ *Urkundenbuch I*, dok. nr. 285.

tuleb arvesse sufiksi komponentide kujunemine teatud analoogiate põhjal (*Mändjala, Audla*). Võimalik on ka *-la* liitumine tegijanimele (*Kahtla*). Ülejäänud juhtudel võiks kõne alla tulla liite kummagi komponendi kohafunktsioon (*Valde + ja + la*).

Jälgides praeguste või kunagiste *jala*-kohtade levikut ja paiknemist, ilmneb, et need puuduvad täielikult Saaremaa läänepoolsetes kihelkondades. Ühtegi *jala*-liitelist kohanime pole Ansekülas, Jämajas, Kihelkonnal ja Kärjal, kehva põllupinnaga kihelkondades. Nagu *la*-liitelised nimed, esinevad need aladel, mis on põlluharimiseks kõige soodsamad olnud ja seega kõige varem asustatud.⁵⁵ Kümnes vaatlusaluses kohas on varem ka mõis olnud, mis teatavasti ikka viljakamatele aladele rajati. Seegi asjaolu rõhutab vastava kohanimetüübi kõrget iga. Õeldu muidugi ei kehti mõnede hilisema algupäraga nimede kohta.

О ТОПОНИМАХ НА *-jala*, ВСТРЕЧАЮЩИХСЯ НА ОСТРОВЕ СААРЕМАА

Энн Койт

Кафедра эстонского языка

Резюме

• В статье «О топонимах на *-jala*, встречающихся на острове Сааремаа» рассматривается этимология ряда топонимов, оканчивающихся на *-jala*. На Сааремаа отмечено 9 топонимов на *-jala* и несколько топонимов, у которых ранее наблюдалось *-jala*.

По происхождению *-jala* может быть формой генитива от слова *jalg* (*Hakjala, Metsjala*). Кроме того, оно может являться результатом присоединения суффикса «*-la*» к названию действующего лица (*Kahtjala < *Kahtja + la*) или же к слову с суффиксом «*-ja*», обозначающим место и присоединенным к названию лица (*Valjala < Vald + ja + la, Mätja < Mät + ja + la*).

Что касается этимологии рассматриваемых топонимов, то в большинстве случаев их начальной формой является название лица (*Anijala < Hani; Antsjala < Ansi; Ardla < Hardo, Horde; Valjala < Valde*).

⁵⁵ Vrd. V. Nissilä, Suomalaista nimitystutkimusta, Helsinki 1962, lk. 92.

ÜBER DIE IN SAAREMAA VORKOMMENDEN ORTSNAMEN MIT DEM SUFFIX *-JALA*

Enn Koit

Lehrstuhl für Estnisch

Zusammenfassung

In der Abhandlung «Über die in Saaremaa vorkommenden Ortsnamen mit dem Suffix *-jala*» werden eine Reihe von Ortsnamen mit dem Suffix *-jala* auf ihre etymologische Abstammung hin untersucht. Zur Zeit kommen in Saaremaa neun entsprechende Toponymen vor, und außerdem einige Namenformen, die früher auf *-jala* geendet haben.

Seinem Ursprung nach kann das Suffix *-jala* als der Genitiv des Wortes *jalg* betrachtet werden (*Hakjala*, *Metsjala*). Möglich ist auch, daß sie durch die Hinzufügung des Suffixes *-la* zum als Personennamen auftretenden Nomen *agentis* entstanden ist (*Kahtjala* < *Kahtja-la*). Ebenso besteht die Möglichkeit, daß wir es mit dem ortsbezeichnenden Suffix *-ja* zu tun haben, das dem Personennamen hinzugefügt worden ist (*Valjala* < *Vald + ja -la*, *Mätja* < *Mätt + ja -la*).

Was die Etymologie der betrachteten Ortsnamen anbetrifft, so ist in den meisten Fällen ein Personennamen das entsprechende Ausgangswort gewesen (*Anijala* < *Hani*; *Antsjala* < *Ansi*; *Ardla* < *Harde*, *Horde*; *Valjala* < *Valde*).